

als alleen het schip werd geraakt. Door het versplinterde rondvliegende hout werden ledematen afgerukt, ogen uitgestoken en lichamen gespietst' (p. 379). De auteurs stellen ook terecht dat nationale gevoelens nauwelijks een rol speelden in de oorlogvoering van de zeventiende en achttiende eeuw: tijdens de beroemde tocht naar Chatham vochten veel Engelse zeelieden aan Nederlandse kant mee tegen hun eigen land (p. 381).

Krijgsmacht en handelsgeest is een in alle opzichten indrukwekkend

standaardwerk, dat zowel voor specialisten als voor een meer breed publiek een schat aan informatie te bieden heeft; een groot compliment voor de auteurs. Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie bouwt aan een prachtige reeks, en het is te hopen dat het vierde deel spoedig het levenslicht ziet.

Martijn Lak, Erasmus Universiteit Rotterdam en Haagse Hogeschool

Toby Green, *A Fistful of Shells. West Africa From the Rise of the Slave Trade to the Age of Revolution* (Allen Lane; Londen, 2018) 656p., £10,99 ISBN 9780141977669

Afrikaanse *agency* in de opkomst van de Atlantische wereld

Het algemene beeld dat door onder andere mannen als Georg Hegel, Hugh Trevor-Roper, en meest recent nog de voormalig Franse president Sarkozy werd verspreid, namelijk dat Afrika geen geschiedenis zou kennen voor de komst van de Europeanen, is helaas nog dominant, ondanks een groeiend aantal Afrocentrische geschiedkundige publicaties. Hoewel Toby Green belooft dit algemene beeld recht te zetten, gaat zijn boek toch vooral in op de periode van de eerste contacten tussen Europa en Afrika in de late vijftiende eeuw tot aan het begin van de negentiende eeuw, een periode die het moderne imperialisme inluidde. Tegelijkertijd kan de auteur, vanwege de regionale focus op West-Afrika, niets anders dan de Trans-Atlantische slavenhandel in zijn werk centraal stellen. Dit heeft als risico dat wederom een narratief ontstaat van een Afrika zonder *agency*, dat slechts een passieve en

ondergeschikte rol had in de opkomende Atlantische wereld. Om het 'rise of the west'-narratief te doorbreken, verwacht je een boek dat de macht van prekoloniale Afrikaanse rijken benadrukt die zich in deze premoderne periode als gelijken van niet-Afrikaanse rijken op het wereldtoneel manoeuvreerden. Denk bijvoorbeeld aan de rijke Swahili stadstaten aan de Oostkust van Afrika, of het meer zuidelijk gelegen Groot Zimbabwe; staten die floreerden in de late middeleeuwen. Of denk aan de Sahel koninkrijken als Mali en Songhai die de zout- en goudhandel in de regio domineerden. Dit verhaal van Afrika als gelijke of zelfs als economisch machtscentrum in de wereldgeschiedenis is nog te weinig beschreven en te weinig bekend bij studenten Geschiedenis alsook het grote publiek.

Green, universitair docent aan King's College in Londen, beschrijft zijn eigen

worsteling met aan de ene kant zijn wens het 'rise of the west'-narratief te ontcrachten, en tegelijkertijd zich te richten op juist die vroege koloniale periode. Hierover schrijft hij dat 'de Afrikaanse geschiedenis niet mag worden gereduceerd tot die van slavernij; en toch mag slavernij niet worden vermeden of genegeerd. [...] Slavernij beïnvloedde natuurlijk de culturele verandering, in Europa evenzeer als in Afrika.' (p. 11) Het uitgangspunt van de auteur, in deze beschrijving van het gedeelte verleden van Afrika en Europa, is dan ook juist meer nadruk te leggen op de agency die ontegenzeggelijk bestond voor Afrikaanse actoren in deze periode. Aan de hand van verschillende casestudies beschrijft hij hoe Afrikaanse koningen en staten stand wisten te houden in een snel veranderende wereld, die gedomineerd werd door de Trans-Atlantische economie.

Veelzeggend is bijvoorbeeld de beschrijving van de Congolese ambassadeurs in het Nederlands-Braziliaanse Olinda en in Middelburg, en het beeld dat wordt geschetst van een uitermate zelfbewuste en invloedrijke elite die haar rol kende en opeiste in het proces van vroege globalisering. Dit verhaal van Congo als grote speler in internationale betrekkingen geeft ook aan dat niet alleen het beeld van 'Afrika zonder geschiedenis' moet worden herzien, maar meer nog dat Afrikaanse spelers de Europese en wereldgeschiedenis significant hebben bepaald en veranderd. 'De strijd om Brazilië en Angola [Koninkrijk Kongo]', stelt Green 'was een bepalend moment in de wereldgeschiedenis' (p.195). En het was het Koninkrijk Kongo dat in deze diplomatieke strijd het voortouw nam. Afrikaanse geschiedenis staat daarmee dus niet op zichzelf, is

niet de 'exotische ander', maar moet veel meer als onderdeel worden gezien van de wereldgeschiedenis.

Maar naast deze analyse van de diplomatieke slagkracht van Afrikaanse elites, komt de auteur tot een meer negatieve conclusie wat betreft de integratie van Afrikaanse economieën in de Atlantische handel. Green weet haarfijn uit te leggen hoe onder andere de verschillen in waardetoekenning aan een verscheidenheid aan valuta, zoals bijvoorbeeld kaurischelpen, op de langere termijn kapitaalverschillen veroorzaakten en ten grondslag lagen aan de toenemende divergentie in onder andere investeringskracht tussen Afrikaanse en Westerse economieën. Green stelt dat iedere transactie binnen de trans-Atlantische handel Afrika uiteindelijk armer maakte. De auteur maakt pijnlijk duidelijk hoe de tegenwoordige achterstand in economische ontwikkeling van Afrika begonnen is in deze periode, en niet pas werd veroorzaakt in de late negentiende eeuw tijdens het modern imperialisme. Hiermee sluit het werk aan bij eerdere studies, zoals die van Walter Rodney, die onderzochten hoe Europese ontwikkelingen ten grondslag lagen aan de onderontwikkeling van Afrika.

Met *A Fistful of Shells* heeft Toby Green een geschiedenisboek geschreven dat leest als een trein. De auteur weet het omvangrijke verhaal van vier eeuwen West-Afrikaanse geschiedenis minutieus uiteen te zetten en op pakkende wijze de sociaal-politieke en culturele veranderingen van de grootste staten in West en Centraal Afrika begrijpelijk te maken. Tussen de regels door weet de auteur ook de academische debatten over de interpretatie van dit verleden

te bespreken, zonder te veel in droge academische terminologie te vervallen. Dit boek is daarom een aanrader voor zowel studenten Geschiedenis die zich verder willen verdiepen in het vroegmoderne Afrika, alsook een aanrader voor

een breder, niet-academisch publiek dat zijn beeld van 'Afrika zonder geschiedenis' wil rechtzetten.

Anne Marieke van der Wal, Universiteit Leiden

Charles J. Halperin, *Ivan the Terrible. Free to Reward and Free to Punish* (University of Pittsburgh Press; Pittsburgh, 2019) 372 p., ill., krt., \$45,- ISBN 9780822945918

Geen Blauwbaard...

Het was lastig te achterhalen hoe vaak Ivan IV (de Verschrikkelijke) getrouwd was. Zeven keer toch minstens. Maar, schrijft Charles J. Halperin, in tegenstelling tot Hendrik VIII, beëindigde Ivan die huwelijken op een fatsoenlijke manier. Er werd niemand onthoofd. De dames verdwenen in een klooster en kregen daarbij de middelen die bij hun stand paste en zij bleven ook deel uit maken van de vorstelijke familie. Bovendien, voegt Halperin er aan toe, had Ivan voor zover we weten geen minnaressen.

Met dit voorbeeld is de toon wel gezet. Halperin, een onafhankelijk professioneel historicus uit Indiana met een uitstekende staat van dienst op het gebied van de geschiedenis van Middeleeuws Rusland, vergelijkt op allerlei manieren de regering van Ivan IV met die van andere Europese vorsten en ziet maar weinig verschillen. Ja, Ivan IV was er voor verantwoordelijk dat zijn 'staat in de staat', de beruchte *oprichnina*, duizenden slachtoffers maakte bij zijn terreurbewind in de handelsstad Novgorod en plundering door de Tartaren over Moskou afriep. Ja, Ivan liet talloze politieke tegenstanders martelen en

executeren. Maakt hem dat tot een 'Oosters despoot'? In de populaire beeldvorming wel, gezien de afbeeldingen van Ivan met een tulband op. Halperin ziet evenwel vooral overeenkomsten, niet alleen met Hendrik VIII maar ook met bijvoorbeeld de terreur van de Bartholomeïsnacht. En de inquisitie was natuurlijk geen haar beter dan de *oprichnina*.

In zijn polemische studie verwijt Halperin de geschiedschrijvers dat zij te veel hun oren hebben laten hangen naar propaganda van Ivans tegenstanders. Een bekend voorbeeld is het verhaal dat Ivan in een vlaag van woede zijn zoon en opvolger doodgestoken zou hebben. Er is geen bewijs voor, zegt Halperin die er blijk van geeft de zestiende-eeuwse bronnen op zijn duimpje te kennen. Halperin maakt van Ivan bepaald geen voorbeeldig vorst. Ivan loog, was opportuun, en verdraaide de waarheid, zoals gebruikelijk bij politici. Hij oefende moedwillig terreur uit en wel zodanig dat geen tsaar daarna zijn voorbeeld zou volgen (maar wie zei daar 'Hertog van Alva'?). Hij was ook grillig en zijn regering was een ramp voor het land omdat kostbare oorlogen mislukten. Zijn politieke ingrepen en vooral het optuigen